

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ**

Матвійчук Тетяна Фартівна
кандидат педагогічних наук, доцент

Навчальна дисципліна «ПСИХОЛОГІЯ»

Лекція 4.2.

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ: СПРИЙМАННЯ

Рівень вищої освіти	– Перший (бакалаврський) рівень
Ступінь вищої освіти	– Бакалавр
Галузь знань	– 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність	– 017 Фізична культура і спорт
Освітня програма	– 017 Фізична культура і спорт

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ: СПРИЙМАННЯ

1. Поняття про сприймання, фізіологічні основи сприймання.
2. Види сприймань.
3. Властивості сприймань.
4. Індивідуальні відмінності у сприйманні людей.
5. Розвиток сприймання.

Література:

1. Лекції з педагогічної психології: навчальний посібник / М. М. Заброцький, Ю. Г. Шапошникова. Херсон: Грінь, 2017. 144 с.
2. Матвійчук Т. Ф. Психологія : навч.-метод. посіб. / Матвійчук Т. Ф. - Львів : Галич-Прес, 2018. - 76 с.
3. Носенко В.М. Вступ до спеціальності «Психологія»: Навчальний посібник. / В.М. Носенко. – Х.: НУЦЗУ, 2011. – 73 с.
4. Прасол Д. В., Литвиненко І. С. Вікова та педагогічна психологія: мультимедійний навчально-методичний посібник. Миколаїв: Арнекс, 2016. - 150 с.
5. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології / С. Л. Рубінштейн. – Х. : Видавництво «Навчальна книга» 2015. – 272 с.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3- те вид., перероб., допов. К. : ВЦ «Академія», 2017. 368 с.
7. Савчин М. В. Здатності особистості: монографія / Мирослав Савчин. – К.: Академвидав, 2016. – 288с. – (Серія «Монограф»)
8. Седих К. В. Основи психотерапії : навч. посіб. / [К. В. Седих, О. О. Фільц, В. І. Банцер та ін.] ; за ред. К. В. Седих, О. О. Фільца. – К. : Академвидав, 2016. – 192 с.

1. Поняття про сприймання, фізіологічні основи сприймання

Сприймання (лат. perception - сприймання) - це пізнавальний психічний процес, який виявляється у цілісному відображенні предметів, ситуацій і явищ, що виникають при безпосередньому впливові подразників на рецепторні поверхні органів відчуттів.

Варто наголосити, що відчуття і сприймання як психічні процеси хоч і взаємопов'язані, але мають суттєві відмінності. Зокрема, сутність відчуттів полягає у відображенні лише окремих властивостей предметів і явищ

навколишнього світу. Сприймання ж включає в себе відчуття і ґрунтується на них. Процес сприймання пов'язаний із попереднім досвідом; осмисленням того, що сприймається; уважністю; спостережливістю. Отже, при цьому задіяні такі психічні процеси як пам'ять, мислення, увага.

На відміну від відчуттів у процесі сприймання формується цілісний образ предмета, явища, ситуації тощо. Суб'єктивний образ є носієм певної інформації та є підґрунтям для побудови практичних дій, виконуючи таким чином функцію орієнтації людини в навколишньому світі та регуляції її поведінки.

Відображення цілісних образів предметів, об'єктів і явищ виходить за межі ізольованих відчуттів, оскільки відбувається об'єднання окремих відчуттів у складні системи. Отже, суб'єктивний образ являє собою систему окремих відчуттів, які є «будівельним» матеріалом для нього. Відтак, головна особливість полягає у тому, що сприймання - це цілісне відображення предмета у сукупності всіх його якостей та властивостей, тобто предметність усвідомлення всього, що впливає на людину. Наприклад, образ тістечка включає в себе зорові, нюхові, дотикові та смакові відчуття. Однак образ не створюється як їхня сума - в образі відчуття упорядковані та поєднані у цілісну конструкцію - образну картинку.

Для позначення сприймання науковці часто вживають термін *«перцептивна діяльність суб'єкта»*. Це зумовлено тим, що в процесі сприймання задіяні рухові компоненти (ощупування предметів, рух очей, вимовляння окремих звуків тощо), тобто, виконуються дії, спрямовані на більш глибоке, повніше, детальніше пізнання предметів і явищ.

Фізіологічним підґрунтям сприймання є процеси, що відбуваються в органах відчуття, нервових волокнах центральної нервової системи. Так, під впливом подразників у нервових закінченнях, що знаходяться в органах чуттів, виникають збудження, які передаються у нервові центри, а далі - у кору головного мозку. Це нервове збудження надходить у сенсорні (*лат. sensus - відчуття*) зони кори головного мозку, які являють собою центральну проекцію нервових закінчень органів відчуттів. Залежно від того, з яким органом відчуттів пов'язана проекційна зона, формується певна сенсорна інформація. Отже,

відчуття є структурним елементом процесу сприймання. Власне ж фізіологічні механізми сприймання задіюються під час формування цілісного образу, коли збудження від проєкційних зон надходить в інтегративні зони кори головного мозку, тому останні ще називають перцептивними зонами.

При порушеннях роботи зорової інтегративної зони кори головного мозку, наприклад, людина бачить певні контури або світлові плями, але не розуміє що саме вона бачить, не усвідомлює того, що на неї впливає. При порушеннях роботи слухової інтегративної зони людина не розуміє мови. Такі захворювання, що призводять до неможливості пізнання чогось, називають агностичними розладами або *агнозіями*.

Отже, фізіологічною основою сприймання є умовно-рефлекторна діяльність внутрішньоаналізаторного і міжаналізаторного комплексу нервових зв'язків, зумовлених явищ. Уперше це довів І. Павлов. На його думку, підґрунтям сприймання є умовні рефлекси, тимчасові нервові зв'язки, які утворюються в корі головного мозку при дії на рецептори. Ці знання доповнив І. Сеченов. Своїми дослідженнями він довів, що сенсорні й рухові апарати в процесі набуття досвіду поєднуються в єдину відображувану систему. Науковець пояснив нервові зв'язки в межах різних аналізаторів, виникнення яких він інтерпретував існуванням асоціацій. Останні, наприклад, можуть супроводжуватися слуховим образом слова, завдячуючи якому сприймання набуває цілісного характеру.

2. Види сприймань

Для глибокого розуміння поняття «сприймання» як психічного процесу необхідно знати, які види сприймання існують. У сучасній психологічній літературі виокремлюють такі - залежно від:

1) *провідного аналізатора*, який бере участь у побудові образу, розрізняють зорове, слухове, дотикове, смакове, нюхове сприймання;

2) відповідно до *об'єкта* сприймання розрізняють сприймання простору, часу, руху, людини людиною, а саме:

- сприймання *простору* (величини, форми, об'ємності, віддаленості предметів);

- сприймання *часу* (довготривалості й послідовності явищ і подій - швидко, довго, раніше, пізніше, у майбутньому, у минулому);

- сприймання *руху* (фізичного переміщення об'єктів у просторі, напрямку й швидкості просторового існування предметів; динамічного стану об'єкта - рух, спокій);

- сприймання *людини людиною* або *соціальну перцепцію* (дій, рухів, вчинків, діяльності). На основі соціальної перцепції суб'єкт орієнтується у зовнішніх проявах внутрішньої психологічної сутності інших людей. Оскільки через зовнішні ознаки проявляються внутрішні характеристики особистості, зокрема її думки, почуття, бажання, емоційні переживання тощо;

3) *мети сприймання й вольових зусиль* розрізняють:

- довільне сприймання (свідомо спрямовується і регулюється особистістю - що сприймати, помітити, виявити тощо);

- мимовільне сприймання (утворюється в процесі взаємовідношень людини із середовищем незалежно від її свідомих намірів, тобто виникає спонтанно. Цей вид сприймання виникає під впливом новизни, яскравості, незвичайності, контрастності об'єктів, або їх відповідності потребам та інтересам суб'єкта);

4) *відношення до психічного життя* розрізняють:

- інтелектуальне сприймання (сприймання змісту, розуміння понять і термінів, виконуваних дій, посиленої дії пам'яті, уваги, мислення);

- емоційне сприймання (художніх і мистецьких творів);

- естетичне сприймання (безпосередній вплив сприйманого на моральні й естетичні почуття).

3. Властивості сприймань

Психологічну сутність сприймання можна уявити через розуміння його властивостей, до яких належать: предметність, цілісність, структурність, осмисленість, константність, вибірковість.

1. **Предметність** сприймання полягає в тому, що отримані із зовнішнього світу враження людина завжди відносить до тих чи інших предметів або явищ. Наприклад, знаходячись у приміщенні, ми можемо чути ззовні не просто звуки або запахи, а сприймати їх предметно, тобто відносити до звуків людського голосу, тварин, птахів, автомобілів, пожежі тощо. Потрібно зазначити, що предметність не є вродженою властивістю сприймання. Виникнення й удосконалення цієї властивості відбувається у процесі онтогенезу. На думку І. Сеченова, предметність формується в процесі контактування і дій дитини з предметами.

2. **Цілісність** сприймання виражається в тому, що образи сприймання являють собою цілісні, закінчені предмети. Ці образи створюються на підставі узагальнення інформації, що надходить у вигляді різноманітних відчуттів про окремі властивості та якості предметів або явищ. Цілісність сприймання виявляється у тому, що навіть при неповному відображенні окремих властивостей об'єкта, що сприймається, відбувається уявне його добудовування до цілісного образу. При цьому має значення не так просторова наближеність елементів один до одного, як їхня належність до певного предмета. Наприклад, в аудиторію заглядає студент; при цьому ми бачимо лише його голову. Ми сприймаємо те, що бачимо не як частину людського тіла, а як людину цілісно.

3. **Структурність** сприймання. Сутність даної властивості полягає у тому, що сприймання, як правило, не є проекцією миттєвих відчуттів і їх простою сумою. Ми сприймаємо фактично абстраговану від цих відчуттів узагальнену структуру предмета чи явища, з яким стикаємося в реальному світі. Наприклад, слухаючи музику, ми сприймаємо не окремі звуки, а мелодію.

4. **Осмисленість** фіксує зв'язок сприймання з мисленням, тобто з розумінням сутності предмета чи явища, з їх осмисленням і усвідомленням. Коли

людина усвідомлено сприймає предмет або явище, вона співвідносить його з певним словом, тобто дає йому назву, відносить до певного класу, групи або категорії. Так людина намагається дати пояснення, надати певного смислу тому, що сприймає. Наприклад, фарба - речовина для забарвлення предметів у той чи інший колір, сир - продукт харчування, телефон - засіб комунікації тощо. Завдячуючи осмисленості сприймання, вчитель може прочитати твори, написані різними учнями, незалежно від їхнього почерку; в'язальниця може за схемою зрозуміти складний візерунок майбутньої серветки, лікар-рентгенолог - «прочитати» знімок і поставити діагноз хворому. Водночас, ці приклади свідчать про зв'язок осмисленості сприймання з попереднім досвідом людини. Ця властивість сприймання має назву *апперцепція* (від лат. *ap* - до і *perception* - сприймання) - відображає залежність сприймання від минулого досвіду, від загального змісту психічної діяльності та індивідуальних особливостей особистості; існує на рівні свідомості та характеризує особистісний рівень сприймання. Так, гуляючи в лісі, звичайна людина бачить дерева й кущі. Лісник же побачить велику кількість видів рослин, зможе визначити їхній вік, хвороби тощо. Варто зазначити, що саме апперцепція визначає чіткість, правильність і міцність засвоєння нових знань. Німецький психолог В. Вундт довів залежність від апперцепції уваги, мислення та волі людини.

Отже, перцептивні образи завжди мають певне смислове та соціальне значення. Саме тому однакові предмети або явища сприймаються по-своєму людьми різного культурного й соціального рівня, дорослими й дітьми. Це свідчить про те, що сприймання - значною мірою інтелектуальний процес.

5. **Константність** сприймання виявляється у відносній постійності сприйманої форми, величини, кольору предмета незалежно від умов, у яких відбувається сприймання. Тобто, людина здатна зберігати розмір, форму і колір предметів незалежно від того, з якої відстані, під яким кутом та при якому освітленні їх бачить. Наприклад, сніг сонячного дня насправді буде сріблястим або золотавим. Однак, нами він буде сприйматися константно - як білий. Таким же чином шістнадцятиповерховий будинок для наших очей буде високою

будівлею, незалежно від того чи будемо ми знаходитися поряд із ним, чи на відстані 1 км від нього. Варто зазначити, що без константності сприймання було б складно орієнтуватися у багатогранному і мінливому світі, оскільки при кожному рухові або зміні освітлення все змінювалося б і людина неспроможна була впізнавати вже знайомі предмети.

6. **Вибірковість** сприймання виявляється у переважному виокремленні одних предметів і об'єктів порівняно з іншими, що зумовлюється досвідом людини, потребами, інтересами, мотивами. Наприклад, розмовляючи на вулиці зі своїм другом, ми чуємо в натовпі лише свого співрозмовника, а вся маса людей є для нас фоном.

Особливості сприймання визначаються станом особистості. Так, емоційний підйом зумовлює загострений процес сприймання, і, навпаки, смуток та горе «затуляють» вуха й очі; людина мало що помічає, чує і бачить.

Помилкове сприймання спостерігається при явищах **ілюзії** (від лат. *illusio* - помилка), сутність яких полягає в неадекватному (викривленому, помилковому) відображенні предмета чи явища, що сприймаються. Ілюзії можуть виникати з різних причин, як суб'єктивних (настанови, спрямованість, емоційне ставлення, практичний досвід людини, особливості аналізаторів, дефекти органів чуття, порушення процесів збудження в корі головного мозку людини), так і об'єктивних (положення у просторі, освітленість, зміна умов сприймання тощо). На думку німецького вченого Г. Гельмгольца, ілюзорні ефекти є результатом роботи у незвичайних умовах тих же механізмів, які в нормальних умовах забезпечують константність сприймання. Однак, нині єдиної теорії, яка б пояснювала усі ілюзії сприймання, не існує. Наведемо такі приклади ілюзій сприймання: 1) людина, що сидить у вагоні потягу, який щойно почав свій рух, сприймає потяг, який стоїть поряд, як такий, що рухається; 2) сіра смужка на білому фоні здається темнішою, ніж на чорному; 3) хаотичний рух реально нерухомого джерела світла у повній темряві; 4) з двох предметів однакових за вагою, але різних за розмірами, важчим буде здаватися той, що є менших розмірів.

Адекватність сприймання визначається мірою відповідності образу тому об'єктові, що сприймається. Вона є необхідною умовою побудови адекватних дій у відповідних життєвих ситуаціях. Зниження адекватності є головною причиною практичних помилок у професійній та побутовій діяльності.

4. Розвиток сприймання

Новонароджена дитина не здатна сприймати реальний світ як цілісну картинку. Сенсорні функції і перцептивні дії у перші місяці життя дитини, що спрямовані на сприймання, випереджають розвиток її тілесних рухів і впливають на них. Перші ознаки предметного сприймання проявляються у віці 2 - 4 місяці, коли починають формуватися перші дії з предметами. У 5 - 6 місяців дитина фіксує погляд на предметі, яким оперує. У переддошкільний період у дітей формуються складні види зорового аналізу та синтезу під впливом ігрової й конструктивної діяльності. Під час навчання в школі відбувається активний розвиток сприймання, зумовлений становленням адекватного образу предмета під час маніпуляції із ним; ознайомленням із просторовими властивостями предметів за допомогою рухів очей і рук; набуттям здатності швидко без додаткових рухів упізнавати окремі властивості сприйманих об'єктів, відрізнити їх один від одного.

Важливою умовою розвитку сприймання дитини є виконання нею домашніх обов'язків, заняття конструюванням, малюванням, ліпленням, музикою, читанням тощо. Таким чином, дитина має можливість розширювати власні уявлення (суб'єктивні образи) про предмети, які її оточують. Під час тривалих і різноманітних експериментів у спілкуванні, іграх, навчанні й праці дитина відкриває структуру свого оточення. У цих видах діяльності вона активно досліджує і цікавиться довкіллям, спостерігає за ним, висуває, перевіряє, підтверджує або спростовує власні перцептивні гіпотези.